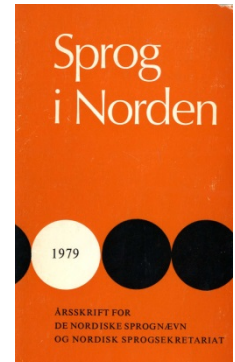

Sprog i Norden

Titel: Prinsipper for Norsk språkråds rådgivningsarbeid
Forfatter: Arnold Thoresen
Kilde: Sprog i Norden, 1979, s. 28-33
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Prinsipper for Norsk språkråds rådgivingsarbeid

Av *Arnold Thoresen*

Språklig rådgiving er en viktig del av arbeidet i Norsk språkråd. Denne oppgaven er pålagt oss i loven, som også sier at Språkrådet skal delta i nordisk samarbeid om språkdyrking.

Rådgivingen gjelder både myndigheter og allmennhet, den omfatter både talespråk og (særlig) skriftspråk, allmennspråk og fagspråk, og den dreier seg om alle sider ved språk: skrive-måte, bøyning, avledning, uttale, tegnsetting, ordvalg, frem-medord, terminologi, syntaks o.a. De varierende spørsmålene kommer til oss i brev eller over telefon; mest systematisk praktiseres rådgivingsarbeidet i samband med vurderingen av språket i godkjenningspliktige lærebøker (dvs. lærebøker i grunnskole og videregående skole).

Innenfor Språkrådet er det i hovedsak sekretariatet og fag-nemnda som driver rådgivingsarbeidet. Selv om de fleste spørsmål er forholdsvis lette å svare på, er det nok av henvendelser som fører til lange og vanskelige avveininger og drøftinger før svar kan bli gitt.

De fleste som spør oss til råds, er tilfreds med raskt å få avklart et språklig tvilsspørsmål uten å høre nærmere om grunn-givingen for det svaret vi gir. Vi har selvsagt grunn-giving for alle svar selv om spørderen ikke blir opplyst om den. Men noen samlet oversikt over de argumenter vi har for de forskjellige svar, fins ikke. La oss derfor se litt på enkelte argumentgrupper — prinsipper — som kan sies å ligge under rådgivingen vår.

Analogi-prinsippet går ut på at en i rådgivingen (og nor-meringen) viser til et etablert mønster, følger systemet i den rådende språknorm. Siden norsk ofte har *sj* for engelsk *ch*, rår vi til at skrivemåten *svitsje* blir brukt i stedet for *switch*;

siden norsk har *ng* i ord som bong, basseng, sateng, når vi til å velge skrivemåten *mannekeng* framfor mannequin. I bøyning gir vi råd om analogt å bruke regelrette former: flertallsformene risiki og saldi bør endres til risikoer, saldoer; engelsk flertalls-s frarås i albino, dominion, overall, hobby, rally; kortformen pop (= populær) bør i nøytrum kunne rette seg etter systemet i norsk ("det er popt"). Skrivemåte etter analogiprinsippet kan komme til å bryte med uttalen: Vi tilrår av systemgrunner f.eks. *lavlønnsgruppe* (framfor *lavtlønns-*) og *flatstål* (framfor *flatt-*; jf. flatbrød).

Analogi-prinsippet er nok et av de viktigste i rådgivingen, men er (stort sett) begrenset til den formelle siden ved språket. Analogi-prinsippet støtter opp om den rådende språknorm.

Demokrati-prinsippet kan vi si ligger under rådgiving som gjelder ordvalg og uttrykksmåte. Navnet sier at det her er tale om råd som går ut på å gjøre språket til et så enkelt og godt instrument som mulig for flest mulig.

I alt skriftmål tilrår vi språkbruk som bygger på godt tale-mål. Vi foretrekker dermed korte og lettfattelige uttrykks-måter framfor de lengre og mer innfløyte, gir råd om verbal uttrykksmåte kontra substantivisk, og frarår overdrevet bruk av genitivs-s-konstruksjoner og passivkonstruksjoner. Derfor har vi lite til overs for uttrykksmåter som "Vi bes om å få opplyst ...", "En viser til at ..." og "... en mann hvis datter omkom i ...". Det er viktig å få hindret at uheldige innslag fra kansellistisk språk og annet gruppespråk vinner innpass i allment skriftspråk.

Det samme prinsippet er underlag for arbeidet med å redusere innlånet av fremmedord eller finne gode avløserord for dem. Det vil være skadelig — ja kanskje ødeleggende — for selve språket om vi uten reservasjoner aksepterte i stor mengde ord og uttrykk som *workshop level*, *electronic message systems*, *snap-out-blankett*, *load on top-system*, *post graduate studies*, *hit-and-run-effekt*, *gift-shop* o.a. Av omsyn til både språk og språkbrukere legger vi her spesielt mye arbeid i å finne egnede avløserord, og vi nevner noen eksempler: skrift-prosjektor (for *overhead projector*), lommeregner (for *mini-kalkulator*), tilbakemelding (for *feedback*), leder, daglig leder

(for supervisor), veiledning, rettleddning (for guidance), samplasing, samromsopphold (for rooming-in), ekspertflukt, ekspertutvandring (for brain drain), gjenvinning, resirkulering (for recycling), lagarbeid (for teamwork), lagundervisning (for team teaching), utblasing (for blowout), søker, avsøker (for scanner), oppklebing (for paste-up), mikrokort, mikrofilmkort (for microfiche).

Dersom vi ikke finner et egnet avløserord å foreslå, eller avløserordet ikke vinner tilstrekkelig gjenklang hos brukerne, prøver vi å gi det fremmede ordet en norsk språkdrakt: frilanser, krakker (for cracker), sampel, korthorn, stripp.

Ut fra det samme prinsippet frarår vi bruk av gammeldagse og lite allmenne ord (angjeldende, befullmektiget, foranledige o.a.), overdrevet bruk av forsterkende ord og moteord, og bruk av klisjeer (komme inn i bildet, gjøre til gjenstand for, starte opp med, på det nåværende tidspunkt o.a.).

Dette prinsippet tar altså sikte på å tilpasse språket til språkbrukerne og dermed å øke forståeligheten av språket.

Men *demokrati*-prinsippet har også en annen side. Å gjøre språket til et så godt instrument som mulig for flest mulig vil også si å tillate varianter, være liberal, der dette ikke går ut over klarheten i den språklige formulering. Det vil si at en i dag aksepterer valgfrihet der de i tidligere tider krevde uniformering. Eksempler på slik valgmulighet er: til de som . . ./til dem som . . ., større enn jeg/større enn meg, nå kan De få kjøpe/få kjøpt, er kommet/har kommet, ikke på langt nær/på langt nær. En kan velge mellom: en ting er sikker/er sikkert, det høres morsomt/det høres morsomt ut, det er feil/feilaktig, vi tok hvert vårt eple/vi tok hver sitt eple o.a.

Konstruksjoner etter meningen — ikke etter grammatikken — blir nå akseptert oftere enn før, og de er i mange tilfeller de naturligste for mange, f.eks. ved bruk av *de* (istf. *det*) ved henvisning til et entallsord: politiet . . . *de*, eller ved manglende samsvarbøying av adjektiv: et medlem er syk (istf. *sykt*).

Hvor langt en skal tøye *demokrati*-prinsippet (= prinsippet om utbredt språkbruk) på dette punkt, er vanskelig å si. Det burde være mulig i de fleste sammenhenger å tillate dialektale og regionale uttrykkssett som f.eks. "han blir å reise i mor-

gen" ved siden av det mer allment kjente "han kommer til å reise i morgen". Men kontaminasjoner som de fleste holder for feil språkbruk, må avvises: *utarte seg* (blanding av *arte seg* og *utarte*).

Demokrati-prinsippet er — ved siden av analogi-prinsippet — det som vi tydeligst kan kalle "prinsipp". Det som heretter kalles for "prinsipp", brytes mange ganger av et "ikke-prinsipp", og disse "prinsippene" spiller neppe så stor rolle i rådgivningen.

Prinsippet *entydighet* viser seg i de råd som går ut på å differensiere mellom ulike ordformer, bøyingsformer, uttrykk og betydningsinnhold. Vi tilrår at det blir skjelnet mellom sentrum (bysentrum, sirkelens sentrum) og senter (kjøpe-, vare-), og mellom dialektal (som har med dialekten å gjøre) og dialektisk. Vi oppfordrer til å skjelne mellom minske (minske avstanden) og minke (melken minker), og mellom frøs (frøs ørene) og fryste ((dyp)fryste varene).

Vi gir råd om at uttrykkene *i sin tid* og *i stad* bare bør ha fortidsbetydning, og at *sjanse for* (positivt utfall) og *risiko for* (negativt utfall) ikke bør bli synonyme.

Kravet om entydighet blir ofte reist av fagfolk, og etter tilråding fra dem forsøker vi å differensiere mellom flyplass og lufthavn, mellom fluid (gass, væske) og fluidum (generelt), kvant og kvantum, fon/phon, klassere/klassifisere, foretak (bedrift, firma)/foretakende (generelt). Vi er kommet over i prinsippet *behov*.

Vi tilrår selvsagt å utvide paradigmaet dersom det er behov for det. Det er derfor ingenting i veien for at ord som før bare hadde entallsform (trafikk, kontroll, vita, ungdom, stål, fett o.a.), nå kan opptre med regulær flertallsform. Og omvendt, ord som før opptådte bare i flertall, må gjerne bli brukt i entall: en arkivalie, en data, en narkotika, en forelder. Nydaninger som adjektivet nulte (til null — nulte time) og substantivet elver (til elleve — en elver i tipping) er også kurante. For det siste ordet oppstår det riktignok et rådgivingsproblem: Skal en la skrivemåten rette seg etter utbredt språkbruk (elver), eller la den være fullt ut i samsvar med grunnordet (elleve — ellever)? Like kurant er det når adj. variabel går over til også

å bli brukt som substantiv, og da med regulær bøyning: variabelen fl. variabler.

Dette er enkle nydannelser som lett glir inn i et allerede gitt system. Andre nydannelser kan være vanskelige å akseptere. Det er f.eks. opplagt et behov for å danne verb til ord som akkvisisjon, eksposisjon (utstilling), karantene og restriktiv, men vi har vanskelig for å slutte oss til at former som akkvirere, eksposere, karantenere og restriktore blir brukt. Disse nylagingene synes unødvendige, for vi har ord eller uttrykk fra før som er dekkende: drive akkvisisjon, stille ut, sette i karantene og gjøre restriktiv (avgrense, begrense, innskrenke). Mot prinsippet *behov* står her både prinsippet *tradisjon* og *økonomi*-prinsippet.

Det er god språklig økonomi ikke å skifte ut ord og termer unødvendig. For en tid siden hadde vi spørsmål om *lynvær* kunne bli brukt i en lærebok, synonymt med *tordenvær*. Dette måtte vi avvise. Ordet *lynvær* er i og for seg godt nok, men det ville bryte med *økonomi*-prinsippet å akseptere ordet uten videre. Resultatet ville muligens blitt usikkerhet om betydningsområdet til de to ordene; ordet *tordenvær* er det innarbeidede ordet, som det er helt unødvendig å etablere noen konkurrent til.

Annerledes er det med de såkalte kortformer, f.eks. *vrिमoment* (vsa. vridningsmoment). Når kortform og langform er synonyme, kan det språkøkonomisk være en fordel å velge kortformen: *matehastighet* (framfor *matingshastighet*), *mot-taksavdeling* (framfor *mottakingsavdeling*), *elverk*, *allmøte*, *agrotekniker*, *reprosjef* o.a.

Ikke alle kortformer kan likevel tilrås i alle sammenhenger. Ordene *risk* og *risiko* f.eks. er synonyme, men det betyr ikke at *riskforsikring* uten videre kan bli brukt i stedet for *risikoforsikring*. Kortformer som *lab* (*lab-øvinger*), *lok* (*lok-fører*) og *dept* (*departement*) o.l. har fortsatt et så sterkt preg av sjargong at de ikke i enhver sammenheng kan stilles på linje med de fulle formene.

Prinsippet *overensstemmelse lyd — skrift* spiller liten rolle. Via rådgivingen kan en jo ikke direkte endre normert skrivemåte etter uttalen, men det omvendte kan skje. Vi rår derfor

til i visse tilfeller å endre på en tradisjonell uttale til fordel for en mer bokstavrett uttale, f.eks. oppfordrer vi til -gi-uttale i energi og strategi, lang y-uttale i type, og skriftrett uttale (ikke -ang-) i differensiere, dementere, dispensere, suspendere o.l.

Det *nordiske* prinsippet i rådgivingen har mindre å si når det gjelder de formelle sidene ved språket, men desto mer når det gjelder nyord, særlig fremmedord som blir kjent samtidig over hele det nordiske området. Det gjelder jo om at nyordstilveks-ten skjer likt (eller tilnærmet likt) i de nordiske land, særlig i dansk, svensk og norsk. Før vi gir råd om eventuelle avløserord i norsk, tar vi derfor kontakt med våre nordiske granner for å prøve å komme fram til et felles forslag.

Av hjemlige og fremmede ord og uttrykk som vi har drøftet på nordisk plan før vi har gitt vårt råd, skal her bare nevnes: papirløst ekteskap, flyplass/lufthavn, genetic engineering, re-combinant DNA, recycling, hit-and-run-effekt, on/off-effekt, intercity-tog, desertification, park and ride.

For ordet desertification (eng. desert) f.eks. ble vi stående ved avløserforslaget *forørkning* (med underbegrepene ørken-danning og ørkenspredning), og for uttrykket park and ride ble avløserordet innfartsparkering foretrukket.

Det er å håpe at det *nordiske* prinsippet kan slå enda ster-kere igjennom enn hittil, nå da Nordisk språksekretariat er opprettet.